

JSSN 0136—7064

Агитатордын БЛОКНОДЫ

1989

НОЯБРЬ

II №

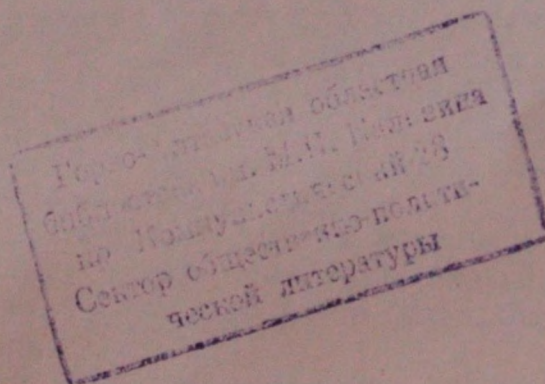
1001-1011 2/2011

БАСТЫРА ОРООНДОРДЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, БИРИККИЛЕГЕР!

АГИТАТОРДЫҢ БЛОКНОДЫ

КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын
идеологический бөлүги

1989 j.
ноябрь
11 №

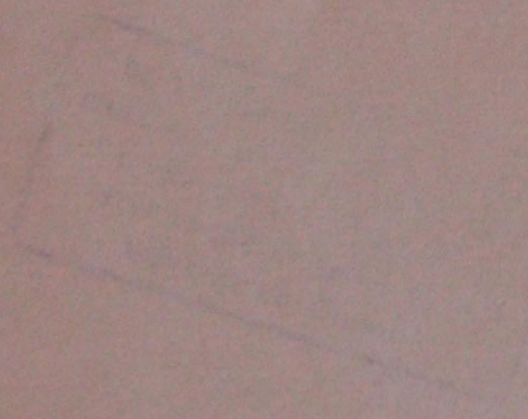
АЛТАЙДЫҢ БИЧИК ЧЫГАРУЗЫНЫҢ ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ
БӨЛҮГИ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

ALPHABETICAL INDEX

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

1975
1975

THE UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

ПРОДУКЦИЯНЫ КӨПТӨДӨР АРГАЛАРДЫ ТУЗАЛАНАР

Быжылгы жыл областьтын журт хозяйствозына тын коомой эмес деп айдарга жараар. Анчада ла жайдын экинчи жарымында ла кўскиде аяс кўндер турганы азырал белетеерине, малдын продуктивнозын бийиктедерине жарамыкту болды. Оны билгир тузаланган хозяйстволор жакшы једимдерге јетип алдыдар.

Андый да болзо, коп хозяйстволор жарамыкту жакшы айалгала колбулу аргаларды јер ижинен ле малдан алар продукцияны коптөдорине билгир тузаланбадылар. Элден озо сўт саап, госуларството табыштырар планды бўдүрери чочыдулу боло берди.

Жылдын баштапкы жарымында госуларството сўт садар жакылта бўтпеди. Жайдын ойинде сўт коптөор ордына астап турды. Тогуз айдын программазын область бўдүрип болбоды. Былтыргы жылга көрө, сўтти 1872 тониге ас сааган. Планды сок јангыс Көксуу-Оозы аймак бўдүрген. Анда да калганчы ойдо сўт тын астай берди. Хозяйстволор кўнўне бир уйдан 3,4—3,7 килограмман сўт саагылайт. Госуларството табыштырарын Петр Суховтын адыла адалган, Амурдагы ла Көксуудагы совхозтор астадып ијдилер.

Областьта кажы ла уйдан сўт саап турганы 30 килограммга астады. Былтыргы жылда 9 айдын туркунына бир уйдан орто тооло 1683 килограмман сўт саап алган болзо, быжыл 1653 килограмман саалды.

Сўтти анчада ла Ондой аймактын совхозторы ла колхозторы астаттылар. Калининн адыла адалган колхоз, былтыргы жылдын тогуз айына көрө, 374 килограммга, Карл Маркстын адыла адалган колхоз — 351, Кенгедеги совхоз — 446, Јолодогы совхоз 553 килограммга астаткан. Бастыра аймакта кажы ла уйдан сўт алганы былтыргызынан 285 килограммга ас болды.

Кан-Оозы аймактын хозяйстволорында сўт тын астаган. Бу аймакта сўтти былтыргызынан 540 тониге ас сааган. Ка-

жы ла уйдан саап алганы 182 килограммга астады. XXII партсъездтин адыла адалган колхозто — 484, «Путь Ленина» колхозто 481 килограммга астады.

Эмди мал кыштадары башталган өйдө сүт там астады. Былтыргызына көрө, күнүн ле кажы ла уйдан сүтти бир литрден ас саап алып јат. Майма, Ондой аймактардын хозяйстволорында 1,2—1,4 килограмманг ас саап турулар. Сарју ла сыр эдеечи заводторго күнүн ле 220—240 центнерден сүт ас келип туру.

Областьта көп сүт берип турган аймактардын бирүзи — Шебалин. Јыл башталганынан ала баштапкы октябрьга јетире аймактын хозяйстволоры сарју ла сыр эдеечи заводторго 8137 тонн сүт табыштырган, былтыргызынан 759 тонно ас. Сүтти ол кире астатпайтан аргалар бар болгон. Је ол аргаларды кезик хозяйстволор тuzаланбаган. Баштапкы сортло јүк ле 70 % табыштырылган.

Једикпес-тутактар көп болгон. Јайдын экинчи јарымын ла күскиде одорлордо өлөнг када берерде, уйларды үзеери азыраарын кичебеген. Кезик хозяйстволордо мал кыштадары башталарда кажандар јетире јазалбаган, уй саар агрегаттар кондырылбаган, кыштуга керектү азырал экелип албаган болды. Азырал коомой болордо, уйлардын сүди тын тартыла берген.

КПСС-тинг обкомынын аграрный ла социально-экономический комиссиязы сүт астап турган шылтактарды шинген көрөрдө, аймактарда сүттенир уйлар өскүрери, сүтти көптөдөри ле чынгдыйн јарандыары јанынан төзөмөл лө јартамал иш јабыс кеминде өдүп турганы јарталган. Колхозтордо ло совхозтордо партийный ла профсоюзный организациялар, хозяйстволордын башкараачы ишчилери ле зооветспециалисттери јаан учурлу бу ишти чике ле чокым башкарбай, текши кычырулар, јакарулар берип отургылап јат деп айдарга јараар.

Партийный ла профсоюзный организациялар бастыра керектерде административно-командный эп-сүмеле башкараарынан мойнойло, хозяйстволор бойлоры башкарынар учурлу дейле, фермаларда иштеп турган улуска ајаруны астаттылар, технологияга, ишти төзөгөнине шинжү этпей бардылар. Ол јастыра. Партийный организациялар, парткомдор, хозяйстволордын башкараачылары, специалисттери учун иштебей, олардын күнүн сайынгы ижине киришпей, сүтти көптөдөр, чынгдыйн јарандыарар задачаны јенүлү бүдүрерине

ры, башкараачы ишчилери ле специалисттери этти көптөдөрү жанынан партиянын аграрный политикасында айдылганы аайынча чокум иштер бүдүрүп баштадылар. Эттенир мал өскүрерине аяру тыныды. Малга ток азырал белетеер иш тӱзӱлди.

Этти көптӱдӱтӱн быжу аргалардын бирӱзи — областьтын колхозторы ла совхозторы Алтайский крайдын чӱлдӱги райондорынын хозяйстволорыла договорлор ажыра ортоктожып, малды азырап семиртеле, эткомбинатка табыштыратаны.

Je бу иште бӱгӱнги кӱнде жаан једикпестер ле тутактар бар. Чӱлдӱги хозяйстволорло ортоктошкони жаан тузалу ла кажы ла јанына астамду болгонын ӱткӱн јылдардагы андый иш кереледи. Андый да болзо, бистин областьтын кезик хозяйстволорынын башкараачылары ортоктожорынан јалтанып турганы билдирет.

Кезик хозяйстволор дезе, договордо айдылганын бӱдӱрбей јадылар. Туулу Алтайдын колхозторы ла совхозторы Алтайский крайдын Советский районынын хозяйстволорыла ортоктожып, мал азырап семиртери јанынан эткен договорлор аайынча баштапкы октябрьга јетире ӱч муннан ажыра уј малды тартып јетирбедилер. Онон улам келер 1990 јылдын планына 600 тонн эт јетире табыштырылбас.

Малды эткомбинатка тартып јетирер иш коомой тӱзӱгӱн. Соузгадагы эткомбинаттын јазалы ӱткӱре тын узады. Малды этке табыштырарында бар једикпестерден улам кӱп эт јылыып, хозяйстволорго тын чыгым болуп јат. Темдектезе, јаныс ла Кош-Агаш аймактын хозяйстволоры 950 тонн эт, эмезе табыштырганынын 11 процентин јылыйттылар.

Быјылгы јылда областьтын улузын картошколо, маала ажыла јеткилдееринде айалга коомойтыды. Сентябрь айдын учына јетире 2068 тонн картошко белетелген, ол былтыргы јылдагызына кӱрӱ, 737 тонниго ас. План аайынча кышка 33000 тонн уруп алардын ордына, јӱк ле 943 тонн урулган. Маала ажын план аайынча 6818 тоннын ордына 2486 тонн белетеп алган, эмезе план 36 процентке бӱткен. Кышка 1918 тонн маала ажын белетеп алардын ордына јӱк ле 380 тонн белетелген.

Маала ажын ла картошкони белетеп алар иш анчада ла Ондой, Кан-Оозы, Шебалин, Кӱксуу-Оозы, Чой аймактарда коомой ӱтти. Олордо маала ажын ла картошкони пландалганынан јӱк ле 20% белетеп алган.

Оңдой, Кан-Оозы, Көксуу-Оозы, Турачак аймактар сентябрь айдын учына жетире картошканы ла маала ажын кышка быжулап уруп аларын баштабагандар. Онон бачымдап уруп баштаганы жаан једикпестерлү болгоны јарт. Кышкыда үрелерден маат јок.

Улус бойында картошко ла маала ажын өскүрер аргазы јок аймактар — Кош-Агаш ла Улаган јаар тартып јетирер иш токтоп калганы чочыдат. Кош-Агаш аймакка картошко јетирер план-јакылта 38 процентке, Улаган аймакка — 60 процентке бүткен. Кош-Агашка маала ажын (капуста, огурчын, согоно ло өскөзин де) тартып јетирер план — 42 процентке, Улаганга — 34 процентке бүткен.

Бу аймактарга картошканы ла маала ажын тартып јетирер план бүтпей турганынын төс шылтагы — садып алатан ла садатан баалардын башказын садыжып турган организацияларга төлөп беретен сурактын аайына чыкпаганы. Ого үзееви бу продукцияны тартып јетиретен транспорт база једишпей јат.

Экинчи шылтак — картошко ло маала ажын кичееп өскүрер ле түжүмди јуунадар иш күч, механизация јокко јуук болгонынан улам, аймактардын көп нургунында бу культураларды отургызып өскүрерин астадып ийдилер. Анайда быјыл картошко ло маала ажын отургызарын ла үрендеп өскүрерин Сайма, Оңдой, Көксуу-Оозы, Чой аймактарда астаткан. Бу культуралардын түжүми јабыс. Турачак аймактын совхозторы быјыл картошканы ла маала ажын чек өскүрбедилер.

Областынгу улузына кыжына јиир картошканы ла маала ажын јууп белетеп, уруп алар иш јабыс кеминде өтти. 2 октябрьга јетире бастыра областьта картошко белетеп алар јакылта 36 процентке бүткен. Бир де килограмм картошканы Чой ло Турачак аймактар белетеп албаган.

Картошканы ла маала ажын јетире белетейле, уруп, чыныктап корулап алатан аргалар эмди де бар. Аш-курсакты көптөдөтөн программаны бүдүрер ишке партийный организациялардын, бастыра коммунисттердин ајарузы керек.

АЛБАТЫ-КАЛЫКТЫҢ JAДЫН-JYРҮМИН JAPАНДЫPAPPAPYHА

КПСС-тин Төс Комитединин 1985 жылда апрель айдагы Пленумынын ла партиянын XXVII съездинин jөптөри аайынча бистин орооннын экономиказында ла бастыра jүрүминде өдүп турган жаңыртулардын амадузы учы-учында барып ишкүчиле jаткандардын жадын-jүрүмин жарандырарына ууланган. Ороондо жаңырта төзөшти партия баштаган. Экономиканы төзөп башкарары өскөртилип jат. Орооннын политический системазы жаңырта төзөлип, бастыра жаң Советтерге берилип туру. Профсоюзтардын, комсомолдын, эл-жоннын өскө дө биригүлеринин ижи өскөлөнөт. Партия бойынын ижин чек жаңырта төзөп баштады.

Бистин ороондо коммунисттердин партиязынын баштаачы ла башкараачы учуры жаңыртулар болгоныла кожо там бийиктеер. Эмди партия Советтердин, хозяйственный организациялардын эдетен ижин бүдүрбей, олоp учун иштебей, бойына политический башкартуны, идеологияны, улусла иштеерин артырды. Жаңы задачаларла колбой баштамы парторганизациялардан ала Төс Комитетке jетире — бастыра партия бойынын ижин жаңырта, өскөртө төзөп баштады.

Партийный комитеттер, олоpдын ишчилери эмди парторганизацияларга, ишкүчиле jаткандардын коллективтерине барып, анда коммунисттердин, улустын ортодо иштеп турулар. КПСС-тин Горно-Алтайский обкомынын пленумы Ондой аймакта өтти. Обкомнын 4 октябрьда Улаганда өткөн бюрозы «XIX Бастырасоюзный партийный конференциянын jөптөри аайынча ишкүчиле jаткандардын жадын-jүрүмин жарандырары жаанын партиянын Улагандагы райкомынын ижи керегинде» сүракты шүүшкен.

Улаган — jедерге тапту күч аймактардын бирүзи. Аймактын төс журты — Улаган областьтын төс jеринен — Горно-Алтайск городтон 417 километр, темир jолдын эн жуук станциязынан — Бийсктен 516 километр ыраакта туруп jат. Алты журт Советтү ле бир поселковый Советтү бу аймакта он беш мунга шыдар кижиде журтайт.

Аймактын экономиказында төрт совхоз, бир колхоз, Акташтагы рудоуправление, Акташта агаш белетеер пункт, совхозтор ортодогы агашхоз бар. Журт хозяйстводо — 1600, промышленностьто 750 кижиде иштеп jат.

Улаган аймактын партийный организациязынын 29 баштамы организациязында 663 коммунист учетто туруп jат. Олоpдын 43 проценти ишмекчилер, 3 — колхозчылар, 40 — служащийлер, 14 проценти — пенсионерлер. Коммунисттердин 19 проценти бийик үредүлү, 64 — орто, 15 проценти баштамы үредүлү. Партийный организацияда 9 национальностьту коммунисттер, ол тоодо алтайлар — 493, орустар — 135, казахтар — 25 кижиде.

Аймактын партийный организациясы социальный политиканы тынгда өткүрери керегинде КПСС-тин XXVII съездинин ле XIX Басты-расоюзный партийный конференциянын жөптөрүн жүрүмдө бүдүрүп, экономиканы түргөн өскүрери, улустын жадын-жүрүмин жарандыраары жанынан иштеп жат.

Партиянын райкомы аймактын улузынын жүрүмиле колбулу сурактарды једимдү бүдүрерге политический ишти жаңырта төзөп туру. Райкомнын члендеринен иштин баш ууламжылары аайынча комиссиялар төзөлгөн. Олор ок бюродо ло пленумда шүүжетен сурактарды белетеп жадылар.

Жаңыртууларла колбой аймактын партийный организациясынын алдында турган эн жаан задача — коммунисттердин баштаачы учурын бийиктетени. Бу суракты партийный организациялардын жуунында шүүшкен. 1989 жылдын баштапкы жарымында јурт хозяйстводо ло промышленностьто иштеп турган 233 коммунист жақылтаны ажыра бүдүргөн.

Коллективте баштаачы јерде туруп, жаан тоомжылу улустын тоозында: коммунисттер Карабашев В. Я. — мал өскүречечи-арендатор; Топчин А. Л. — Улагандагы совхозтын уй кабыраачызы, партиянын райкомынын члени; Кыдыева Л. К. — связтын аймактагы узелинин телефонистказы, аймактагы Советтин депутады; Сафронова В. И. — Акташтагы орто школдын директоры ла өскө дө көп озочылдар.

Көп партийный организациялар социальный өзүмнин сурактарын күнүн сайын башкарып турулар. Ол жанынан Акташтагы рудоуправленинин партийный организациясынын жақшы ижин темдектеер керек. Предприятиедө 50 јерлү профилакторий иштеп жат. Спорткомплекти тудуп жазаар иш бүдө берди. 200 квадратный метр теплицада беш жыл балдардын садына, профилакторийге ле столовыйларга эки тонно шыдар огурчын өскүрүп жуунаткан. Болушту хозяйство балдардын садын, профилакторийди, цехтерди сүтле јеткилдейт.

Аймакта элбей берген строительствоны јеткилдеерге жылына 3 миллион кирпич эдер заводты тудуп баштаган. Ого бир миллион үч јүс муг салковой акча чыгымдалар. 1988 жылда аймакта культуранын учреждениелерин, сукадыкты корыыр учреждениелерди, школдорды ремонттоорына ла жаңыдан тударына эки жарым миллион салковойго шыдар акча чыгымдалган, эмезе 1985 жылдагызынан 1,7 катап көп.

Аймакта улус јуртап јадар туралар тударына аңылу ајару эдилет. Он экинчи беш жылдыктын өткөн үч жылынын туркунына ичининге кемі 22 мун квадратный метр туралар тудулган. Беш жылдыктын прогаммазы бүдер.

Улус бойына тура тудары элбеди. 1986—1988 жылдардын туркунына аймакта 90 тура тудулды. Бүгүнгі күнде улус бойына 214 тура тудуп жат. Ол тоодо: Улаганда — 90, Балыктујулда — 46, Чибилүде — 19, Саратанда — 18, Кара-Кујурда — 15,5, Балыкчыда — 15, Чибитте — 10, Акташта — 10, Паспартыда — 7.

Аймак өдүп јаткан беш жылдыктын үч жылында государство эт сандар планды — 104, түкти — 114, эчкинин ноокызын 133 процентке бүдүргөн. Улустын бойынын хозяйствозында малдын тоозы көптөгөн. 1988 жылда аймактын хозяйстволоры 2,5 миллион салковой кирелте алдылар. Бир миллион салковойдон ажыра кирелтени Акташтагы рудоуправление алган.

Журт хозайстводо иштин рентабельнозы (астамду болгоны) 53,9 процент, «Туулу Алтай» агрокомбинатты бүткүлинче алганынан 3,7 процентке бийик.

1988 жылда аймакта ишжалдын кеми 18 процентке бийиктеген. Ишкүчиле жаткандардын акча кирелтези 19 процентке көптөйлө, 15 миллион салковойго жеткен. Өдүп жаткан бешжылдыктын туркунына кижжи бажына кирелте 12,6 процентке өсти. Онын шылтуунда ишкүчиле жаткандар керектү товарлар садып алар аргазы көптөгөн. Өткөн жылда аймактын улузы товарлар садып аларына он бир жарым миллион салковойго шыдар чыгымдадылар, ол 1987 жылдагызынан бир миллион сегис жүс мун салковойго көп. Аймакта розничный саду, 1985 жылдагызына көрө, 4,2 процентке көптөйлө, 12128 мун салковой болды.

Улуска аш-курсакты, кийимди, строительствого керектү материалдарды садары көптөгөн. Бир кижжи бажына эт ле эттен жазаган курсак 43 килограммнан 66 килограммга, саржу 4,8 килограммнан 5,1 килограммга, жымыртка 89 болчоктон 362 болчокко, картошко 40 килограммнан 72 килограммга жетире көптөгөн.

Улуска узак тузаланар товарлар садары көптөгөн. Аймактын улузында бүгүн жеңил жорыкту 426 автомобиль, 1400 мотоцикл бар. Беш жылдын туркунына улуста бар автомобильдердин тоозы — эки мотоциклдердин тоозы үч катап көптөгөн.

Калганчы жылдарда жолдор жазаары тынгыды, Балыктужуулдын ла Балыкчанын ортодо автомобильдер жүрер жол өтти.

Улаган аймактын социально-экономический өзүминде једимдер бар. Је ол өзүм бүгүнгги күннин некелтелерин жеткилдебей турганын партиянын обкомынын бюрозынын Улаганда өткөн жууны темдектеди.

Партиянын райкомы парторганизацияларды, хозайстволордын ла предприятиялердин башкараачыларын социальный керектерге кезем бурып болбоды. Өткүрип турган төзөмөл лө идеологический иш тургузылган социально-экономический программаларда: «Улус јадар туралар», «Су-кадык», «Кичеемел» ле ишкүчиле жаткандардын јадын-јүрүмин бийиктедерине ууланган өскө дө программаларда темдектелген иштерди жеңүлү бүдүрерине тын камаанын жетирбей туру.

Аймакта јуртаган улустын јадын-јүрүминин кеми өскө аймактардагызынан јабыс. Ишкүчиле жаткандардын иштеп алган акказы 1988 жылда областта орто тооло алганынан 20 процентке јабыс.

Электроэнергияны тuzаланганы областтагы кеминен 15 процентке ас, РСФСР-деги кеминен беш катап јабыс.

Аймакта балдардын садтарында ла ясляларында јер ас. Школдордын туралары эскирген ле тапчы. Кижжи бажына бытовой жеткилдеш областта жылына 32 салковой болордо, Улаган аймакта 25 салковой.

Улаганда кижжи бажына товарлар садылып турган кеми Туулу Алтайда эн јабыс. 1989 жылдын баштапкы јарымында аймактын кажы ла кижжизине аш-курсактын товарларын, областта потребкооперация текши сатканын орто тооло алган кемине көрө, 215 салковойго, промышленностьын товарларын 246 салковойго ас саткан.

Аймакта улустын бойындагы хозайствозын тынгытканы, јерлик јиилектер јууганы, балыктаганы, теплицаларда маала ажын өскүргени ажыра аш-курсакты көптөдөр аргалар тuzаланылбай туру.

Этти Улаган аймакта јип турганы нормадан 15 процентке, сүтти

ле сүттен жазаган курсакты — 20, картошканы, жиилектерди — 36—60, маала ажын жип турганы 60 процентке жабыс.

Аймактын экономикасын төзөп лө башкарып турганын жаңырта төзбөрүн партиянын райкомы ла баштамы партийный организациялар уйан башкарып турганы билдирет. Арендала иштеери таркабай туру. Кооперативтер төзөлбөгөн. Иште улустын дисциплиназынын кеми жаңырта төзөштиг некелтелерин жеткилдебей жат. Кезик башкараачылар боло берген једикпестерди ле тутактарды бойында бар аргаларла јоголторы јанынан кичеенбей, жаңыс ла өрлөй турган органдардан сурап, эмезе кем де келип эдип берерин сакып отырадылар. Андый једикпестер школдордын, больницаалардын, культуранын учреждениелеринин ижинде бар.

Је оныла коштой областын башкараачы органдары Улаган аймакта бойлорынын предприятиялерин ле учреждениелерин, организацияларын коомой башкарып, ологро болушпай турганын партиянын обкомынын бюрозы база темдектеди.

Улуска јакшы иштегедий јарамыкту айалга јеткилделбей, јадын-јүрүм једикпестү болгонынан улам улус аймактан барары көптөди. Јылдын ла аймактан 600—800 кижии јүре берет. Аймакта бүгүнгии күнде ишке чыдаар 5600 кижии бар. Албаты-хозјайстводо јүк ле 3716 кижии (66 процент) иштеп јат.

Партиянын райкомынын төс ајарузында аймакта социально-экономический айалганы јарандыраары болор. Баштамы партийный организациялардын, албаты-депутаттарынын Советтеринин, хозяйственный органдардын ла эл-јоннын биригүлеринин ижи ого ууланар учурлу.

Кажы ла баштамы парторганизация коллектив бүдүрип турган задачалар аайынча бойында чокым программалу болоры керектү. Иште үзеери аргалар табып тузаланар, демократияны элбеткени ажыра коммунисттердин баштапкайын тыгыдар.

Коммунисттерле иштеерин тыгыдар, оморды эн каруулу ишке тургузып, коллективте баштаачы учурин, тоомјызын бийиктедер. Партияга жаңы улусты талдап алары јанынан кичеенер, баштамы партийный организациялардын тоомјызын, омор ишкүчиле јаткандардын јадын-јүрүмин јарандыраары учун каруулу болорын јеткилдеер.

Отчеттер ло выборлор өдүп турган өйдө КПСС-тинг Төс Комитединин «Бастыра партийный организацияларга, бастыра коммунисттерге» кычырузыла башкарынып, кажы ла коллективте социально-экономический өзүмнин сурактарын ончо јанынан теренжиде шүүп көрөр.

Партиянын райкомы, баштамы партийный организациялар хозяйственный керектерди башкараарына көнү киришпей, экономикада ла социальный керектерде башкарту једимдү болорын јеткилдеер.

Ишкүчиле јаткандардын јадын-јүрүмининг кемин јарандыраарга быжу экономика керектү болгонин ајаруга алып, партийный ишти јуртхозяйственный ла промышленный производстводо экономический жаңыртулар эдер задачаларды бүдүрерине, продукцияны көптөдөрине ле чындыйын јарандыраарына ууландыраар.

КПСС-тинг райкомы жаңырта төзөшти ичкери көндүктирип чыдашкандый башкараачы ишчилер белетеери, јурт хозяйстводо ло промышленностьто, улусты јеткилдеерине билгир башкараачылар ла специалисттер белетеери јанынан кичеенер учурлу.

Т. ЯЙТЫНОВ

КОМСОМОЛДОРДЫҢ ҮРЕДУЗИ ЈАҢЫРТА ТӨЗӨШТИҢ АЙАЛГАЗЫНДА

(Јаңы эп-аргалар табып тузаланары, јарты јок сурактар...)

Андый сурактар аайынча КПСС-тинг обкомында политический үредүниң туразында бу јуукта туштажу өтти. Бу туштажуда партияның райкомдорында политический үредүниң тураларының ишчилери, ВЛКСМ-ниң горкомының ла райкомдорының экинчи качылары, пропагандисттер турушкан.

Туштажуда комсомолдың политшколдоры, олардо үредү кандый болоры керегинде комсомолдың башкараачы ишчилеринин, пропагандисттердин шүүлтелерин угар амаду турган.

Бүгүңги күнде јашөскүримниң политический ле экономический үредүзи комсомольский организациялардың ижиле коллектив бүдүрип турган задачаларла кандый колбулу?

Јашөскүримниң јаңы экономический көрүм-шүүлтезин, анайда ок керсү сагышту, ак-чек јүрүмдү, јакшы кылык-јаңду болорын канайда јеткилдеер?

Јашөскүримниң политический үредүзин иштеги коллективтинг јүрүмиле кандый эп-аргаларла колбоштырар?

Бу сурактар туштажуда шүүжерине тургузылган.

Куучынды ВЛКСМ-ниң обкомының экинчи качызы *Юрий Калачев* башкарган.

— Башталган үредүлү јыл пропагандисттерге, комсомол организациялардың качыларына јенил эмес болор — деп Ю. Калачев айтты. — Нениң учун дезе, политшколдор кандый болотоны јанынаң чокум шүүлте јок, программаларда јарты јок сурактар бар.

Эмди тургуза комсомолдың политшколдорының тоозы астаганын темдектеер керек. Олардың кезиги экономический үредүниң школдоры, кезиги партийно-комсомольский школдор боло бердилер.

Анайдарда, артып калган политшколдорды јашöскүрим-ле иштейтен эп-аргаларды ченейтен, комсомолдын организациязынын ижинин сурактарын јартайтан школдор эдип аларга келижип туру.

ВЛКСМ-нин XX съездинин кийнинде бистин комсомол организацияларыстын ижи аңыланып јаранды. Олор алдынан бойы башкарына бердилер. Ол јанынан ВЛКСМ-нин обкомы элбек јол ачкан. Је кезик комсомол организациялар ол аргаларды тузаланбадылар, бойынын ижин јангырта тözöбөдилер.

Ороондо јаан кубулталар болуп турган öйдө комсомолдын үредүзи экономический задачаларды бүдүреринде бойынын јерине тургалак. Бүгүнгү күнде орооннын тыш јанындагы ла ичбойындагы политиказында јаан јангыртулар, öскөртүлөр ле кубулталар болуп туру. Комсомолдордын политүредүзинин задачазы — јашöскүрим олорды чике оңдоп, илип аларына болужатаны. Мында көп керектер пропагандисттен, онын билгиринен ле таскадузынан камаанду.

ВЛКСМ-нин Горно-Алтайсктагы горкомынын экинчи качызы *Александр Павлов*:

— Комсомолдын политшколдорында иштеп тазыккан ченемелдү пропагандисттер бистин городто база јетпей јат. Бис политшколдорды «кожо иштеп турган улус — кожо үренер» ээжиле олордо үренетен јашöскүримди иштеп турган јери аайынча бириктирерге ченешкенис. Ол ченелтеден јолду неме болбоды. Јаңыс ла коллективте јажы јаан улустын ла јашöскүримнин јилбүлери чек эки башка болуп јат.

Онын учун бис комсомолдын политшколында јаңыс ла јашöскүрим үренери учун. Олорго пропагандисттерди выборлор ажыра тудар. Бүгүнге јетире бисте андый эмес болгон. Комсомолдын политшколын ВЛКСМ-нин баштамы организациязы, горком тözöp, ого пропагандистти партийный организация көстöp турган. Комсомолдын организациялары мындый айалгада пропагандистле иштебей тургандар. Пропагандист организацияла колбу јок болды.

Пропагандист комсомолдорло кожо јүрер, иштеер керектерде текши амадулу болгоны јакшы. Мен бистин городто пединституттын специалисттериле кожо комсомолдын үредүзинин пропагандисттерин белетеп, олорло иштейтен тös јер болор учурлу деп шүүп турум. Ол тös јерде пропагандисттердин семинарларын öткүрип, јакшы иштеп тургандардын ченемелин таркадып турар эди.

Юрий Калачев:

— Анайда бис комсомолдын үредүзининг пропагандизи кандый болотоны керегинде суракка келдис. Менин шүүлтемле болзо, комсомолдын пропагандизи элден озо јашөскүримле, јиит улусла куучындажып билер кижилер болор учурлу. Экинчизинде — ол бистинг бастыра иште кожо турушкан, комсомолдын керектери учун јилбиркеген, билгир ле бичикчи, јакшы кылык-јанду, тоомјылу кижилер болор учурлу.

Александр Павлов:

— Мен бодозом, комсомолдорды коллективтинг башкараачы кижиси үредер учурлу. Ол кижилер предпрятиенин, эмезе организациянын ла учурденин башкараачызы болуп, коллективтинг, ол тоодо јашөскүримнинг задачаларын ла керектерин јакшы билер. Тура берген сурактарды бүдүрери оног камаанду. Политшколдын пропагандизине комсомол организациянын башкараачы ишчилери база јараар. Ненинг учун дезе, олар јашөскүримнинг сурактарын ла не келтелерин билер улус. Партиянын горкомынын башкараачы ишчилери комсомолдын пропагандизи болгожын, сүреен јакшы болор. Ненинг учун дезе, КПСС-тин горкомынын ишчилерининг көбизи азыйда комсомолдо иштеген улус.

Боброва Лилия Николаевна — КПСС-тин Шебалиндеги райкомында политический үредүнинг кабинетининг завдующийи:

— Менин шүүлтемле болзо, пропагандист болотон кижилерге јашөскүримле иштеерине јилбиркеп күүнзегени јаан учурлу болуп јат. Билгир, бичикчи, тоомјылу кижилер бололо, јашөскүримле иштеер күүни јок пропагандистке јиит кыстар ла уулдар үренип барбас.

Темдек эдип, Шебалиндеги совхозтын комсомолдорынын политклубынын башкараачызы Владимир Георгиевич Беликов керегинде айдарга турум. В. Г. Беликов јашөскүримле сүреен јилбиркеп иштеп јат. Онын өткүрип турган үредүзи — јилбилү спектакль, ол бойы — режиссер.

Политклубта турушкан јашөскүрим Туулу Алтайдын экономиказынын сурактарын, кооперативтердин, арендаторлордын ижин сүреен јилбиркеп шүүшкендер. «Духовный культура ла кижилер» деген тема аайынча үредүни, «Эмдиги өйдө идеологический тартыжу керегинде» кичү пресс-конференцияны тын јилбиркеп өткүрдилер. Олорго белетенерде јүзүн-башка диаграммалар, плакаттар, фотомонтажтар,

книгалардын выставказы јазалган, викториналар, информационно-музыкальный программалар белетелген.

Ончо үредүлер тутак јок өткөн эмес. Је јашөскүримле иштеп, куучындажып билери ончо једикпестерди өдүп чыгар, бастыра сурактарды јартап, аайына чыгар арга берип јат.

Јашөскүримде Владимир Георгиевичтин тоомјызы сүреен бийик. Быјыл күскиде пропагандистти көстөп туткан јуунда бастыра комсомолдор үнин Владимир Георгиевич Великов учун бердилер.

Ухналь Анна Васильевна — КПСС-тин Маймадагы райкомында политический үредүнинг кабинетинин заведующийи:

— Пропагандисттин ижинде јаан учурлу база бир неме бар. Ол үренип турган суракты јартап айдып билетени. Сүреен бичикчи, духовный культуразы бийик, улусла иштеп билер кижн бололо, материалды јартап айдар эп-сүмени билбес болзо, үредү керектү кеминде өтпөс.

Ольга Маликовская — комсомолдын пропагандизи, областной методический советтин члени:

— Иштеп јаңы баштаган пропагандисттерди тазыктыратан арга — методический төзөлгө болуп турган политшколдордо «ачык үредүлер» өткүрери, јаан учурлу сурактарды «тегерик столды» эбире отурып шүүшкени ле пропагандисттердин ченемелин јууганы деп шүүп турум. Пропагандисттердин ченемелин аңылу папкаларда јууп јат. Ол папкаларда пропагандисттердин үредүзинде болгон улустын шүүлтелери, олордын ижинин ченемелин бичигени, семинарларда айткан куучындары, творческий пландарын ла ижиле колбулу өскө дө методический материалдар јуулган. Андый папкалар политический үредүнинг кабинеттеринде јадар учурлу. Олорды јууйтан улус — методический советтин члендери. Папкадагы материалдарла кажы ла пропагандист таныжар аргалу.

Людмила Иванчина — М. И. Калининниң адыла адалган областной библиотекада комсомолдордын политклубынын башкараачызы, областной методический советтин члени:

— Комсомолдын үредүзинин пропагандисттериле политүредүни башкараачы улус улай ла туштажып, олордын алдына тура берген сурактарды кожо шүүжип турары, јашөскүримле иштейтен јаңы эп-аргаларды табары керектү. Мында јашөскүримниң јилбиркеген керектерин, олордын күүнзегенин ле амадаганын јаантайын ајаруда тудары јаан

учурлу болуп јат. Комсомолдын үредүзинин пропагандисттериле иштеерде бу сурактар кыйалта јоктон керектү.

Александр Терещенко — комсомолдын Маймадагы райкомынын экинчи качызы:

— Кадынгэсстройдо комсомолдор тözөгөн политклуб јаан жүрүмдү болоры билдирет. Андый клубтарды өскө дө организацияларда тözөөргө јараар деп шүүп турум. Политклубтарда блааш-тартышту үредүлер, конференциялар өткүрерге јараар.

Кадынгэсстройдогы политклубта бис «Советтердин жаңын орныктырар», «Комсомолдо болгон кижинин жүрүминин ээжилери», «Сталинизм ле оног арткан-калганы» деп темалар аайынча блааш-тартыштар, конференциялар өткүргенис.

Андай күч сурактар аайынча учураган ла пропагандист үредү эмезе конференция өткүрип болбос. Онын учун пропагандисттерди үредери, ологго болужары јаан учурлу.

Виктор Яныканов — ВЛКСМ-нин Шебалиндеги райкомынын баштапкы качызы:

— Мен Александр Терещенканын айтканын јарадып турум. Областьта блааш-тартыштын политклубтары керектү. Пропагандисттердин аңылу клубтарын база тözөөр керек. Комсомолдын политүредүзинин пропагандисттеринин аңылу семинарлары болгоны јакшы. Олорды күскиде, үредү башталар алдында жаңыс катап өткүрер эмес. Үредүлү жыл чыгара үч катаптап ас эмес өткүрер керек.

Юрий Калачев:

— Пропагандист — комсомолдын политүредүзинде баштаачы кижии. Онын кичеенгенинен, јилбиркеп иштегенинен үредүнин кеми камаанду. Је ченемел јок болгожын, үредүни јилбилү өткүрип болбозын. Јууп алган ченемел пропагандистке эн артык школ.

Ченемелди комсомолдын кажы ла организациязында јуур керек, оны таркадары — үредүни башкарып турган улустын эдетен ижи.

Блааш-тартышты пропагандист башкарып билер учурлу. Ачык үредүлерди улай өткүрер керек. Комсомолдын пропагандисттеринин областной семинары база керектү.

Вера Ивановна Вдовина — КПСС-тин обкомында политический үредүнин туразынын консультанты:

— Комсомол јашөскүримнин ортодо өткүрип турган идеоло-

гический ижинде эн јаан учурлузы — марксизм-ленинизм-
нинг үредүзи болуп јат. Бу үредү өскө ончо иштерле көнү
колбулу. Политүредүни јарандырып алзабыс, өскө иштер
оныла кожо јаранар.

Чындап та, бүгүңги күнде политический үредү јиит ки-
жининг кылык-јаңын, сагыш-шүүлтезин јартайтан төзөлгө
болуп јат. Нениң учун дезе, бүгүн јаңыс ла јашөскүримге
эмес, анайда ок јаан да улуска јүрүмде болуп турган керек-
терди чике ондоорго күч болуп туру. Көп, көп сурактарга
белен каруулар јок.

Бүгүңги туштажуда куучын айткан көп нөкөрлөр канайда
эдериң айдып беригер дежет. Көп сурактар аайынча беретен
каруулар бар, ченемел јуулган. Је бис бүгүңги күнде белен
карууларга, јуулган ченемелге бөлорзынбай, јаңыны бедреп
табарга кичеенер керек. Јаңы эп-арганы, јаңы ченемелди,
кажы ла күн табылып турган јаңы сурактарга керектү ка-
рууны пропагандисттер үренеечи улусла өмөлөжип табар
учурлу.

**КПСС-тинг обкомында политический
үредүниң туразынын консультанты
В. И. ВДОВИНА белетеген**

ТЕЛЕКЕЙДИН ЈУРҰМИ ЛЕ СССР-ДИН ТЫШ ЖАНЫНДАГЫ ПОЛИТИКАЗЫ

Бүгүнгү күнде телекейдин жүрүминде бастыра ороондор-
дын алдында турган эн жаан учурлу задачалардын бирүзи —
ядерный жуу-чак башталар жеткерди астадары ла жоголторы.
Бу задачаны бүдүреринде Совет Союзтын политиказы —
жирменчи чактын учына жетире ядерный ла химический жуу-
жепселдерди жоголторы. Бу ишти бүдүрерге көп ой артады.

Баштапкы алтам эдилген — ядерный окторлу орто ла
жуугына учатан ракеттерди жоголторы керегинде СССР-дин ле
США-нын ортодо Договорго кол салылды, табару эдетен стра-
тегический жуу-жепселдерди бежен процентке астадары керегин-
де жөптөжү белетелип жат. Ол ок ойдө Европада черүлерди ле
тегин жуу-жепселди астадары жанынан куучындажып, жөптө-
жип баштаган.

Оныла коштой Күнбадышта ядерный жуу-жепселди жоголто-
тон политиканы тын жабарлап баштадылар. Олордын шүүл-
тезиле болзо, шак ла ядерный жуу-жепсел агрессорлорды ток-
тодып, амыр-энчүни жеткилдеп жат. Андый шүүлтеле НАТО-
нын башкараачылары, Великобританиянын премьер-министри
Тэтчер, США-нын администрациясында кезик бийик жамылу
улус башкарынып турулар. Олор азыгы «соок жуунын»
ойиндеги шүүлтелерин ычкынар күүни жок улус.

Анайда эски ле жаны шүүлтелердин ортодо тартыжу
башталарда жуу-жепселди астадары жанынан өдүп турган
эрмек-куучындар үзүктеле берген. Же Москванын эдип тур-
ган баштанкайыла телекейдин жүрүминде жаны шүүлтелер-
ле башкарынары там ла тереңжип, элбеде таркап туру.
Онын шылтуунда ядерный жуу-жепселле амыр-энчүни жеткил-
дейтен политика телекейде эмди боло берген айалгада тын
жеткерлү болгонын ондоп ло билип турган политический ле
государственный ишчилер Күнбадышта эмештен көптөп
баштаган.

Эрмек-куучын ойто көндүгерине СССР ле онын Варша-

вадагы Договор аайынча союзниктери бойларынын черүлерине жаңыс ла коруланар амаду бергени жөмөлтө эткен. Социализмнин најылык ороондоры черүлерин ле жуулажар техникасын астадып баштадылар.

Варшавадагы Договордын ороондоры оныла амыр-энчүни ле жеткер жок болорын жеткилдеерине күүнзөп тургандарын көргүстилер. СССР-дин ле Күнбадыштын ортодо саду, экономикада ла культурада колбулар элбегениле кожо ороондор ортодо бүдүмји болорына жуучыл колбулар башталганы жаан учурлу болды. СССР-де жаан керектердин бирүзи — жуулажар техника эдип турган заводторды амыр-энчү продукция эдерине көчүрип баштаганы.

Анайда СССР-дин өскө ороондорло керектеринин министри Эдуард Амвросиевич Шеварднадзе быжыл сентябрь айдын учында Америкага барала, США-нын президенти Дж. Бушла Вашингтондо, госкачызы Дж. Бейкерле Вайомингте туштажып куучындашканы једимдү болоры жеткилделген.

Нөк. Шеварднадзе президентле туштажарда ого КПСС-тин Төс Комитединин Генеральный качызы, СССР-дин Верховный Совединин Председатели М. С. Горбачевтын письмозын берген. Ол письмодо табару эдетен стратегический жуу-јепселди астадары керегинде Договорды белеттери јанынан Совет Союзтын жаңы шүүлтелери айдылган. Бу шүүлтелер стратегический жуу-јепселдерди астадары јанынан сурактарды СССР-дин ле США-нын делегаттары Женевада шүүжерин оноң ары көндүктирер арга берген.

Ак Турада өткөн туштажуда анайда ок эки орооннын энбийик башчы ишчилеринин жаңы туштажузы келер јылда јастын учында — јайдын баштапкы күндеринде США-да өдөри керегинде јөптөжип алган.

Оны ээчиде Вайомингте өткөн туштажуларда СССР-дин өскө ороондорло керектеринин министри ле США-нын госкачызы табару эдетен стратегический жуу-јепселдердин талортозын астадары керегинде узак сакыган Договорго кол саларын жууктадары јанынан жаан учурлу јөптөжүлөр эткен.

Совет Союз табару эдетен стратегический жуу-јепселди астадары керегинде Договор аайынча жаңы шүүлтелер эткен: бу Договорго кол саларын США-нын «Јылдыстар ортодо жуулажарына белетенер» программала колбоштырбас, СССР-дин Красноярсктын јанында јазалып турган радиолокационный станцияны јоголтор. США-нын башкарузы ого каруу эдип, Англиянын ла Гренландиянын јеринде США-

нын радиолокационный станцияларын жоголторы керегинде суракты бойынын НАТО аайынча нажыларыла шүүжер болуп жөпсинген. Жуучыл керептерде бар канатту ракеттер жанынан жөптөжип алган.

Жуучыл керектерде бүдүмји ле шинжү болотоны жанынан президент Буш быжыл июнь айда эткен шүүлтелерине Совет Союз жөпсинген. Химический жуу-жепселди бастыра текши жоголторы, этпейтени ле тузаланбайтаны керегинде сурактарды куучындажып жөптөшкөн.

Европада черүлерди ле тегин жуу-жепселди астадары жанынан жаан иш өткөнни темдектейле, жөптөжүни бастыра аргаларла түргендедер шүүлте эдилген.

Телекейдин кезик жерлеринде болуп турган блааш-тартышту ла жуу-согушту керектер жанынан эки орооннын башкаруларынын шүүлтелерин угала, олордын аайына амыр-энчү куучындашканы ажыра политический аргаларла чыгар керек деп жөптөшкөн.

Учында США ла СССР Афганистанла колбулу ончо сурактарды шүүжеле, бу ороон кемнен де камааны жок, жуучыл-политический биригүлерге кожулбаган, амыр-энчү государство болорго өөркөжип, жамандажып, жуулажып турган ийделер бой-бойыла жөптөжип, национальный биригер политика өткүрери керектү деп жөптөштилер.

СССР-дин өскө ороондорло керектеринин министри Э. А. Шеварднадзе США-нын башкараачыларыла — президент Дж. Бушла, госкачызы Дж. Бейкерле туштажып турган күндерде Нью-Йоркто ООН-нын Генеральный Ассамблеязынын 44-чи сессиязы иштеп баштаган. Сессиянын бастыра делегаттары, анайда ок телекейдин эл-жоны анда Дж. Буш ла Э. А. Шеварднадзе куучын айдарын сакыгандар.

Президент Дж. Буш бойынын куучынында Вашингтондо ло Вайомингте өткөн туштажулар аайынча, Совет Союзтын ла США-нын ортодо колбулардын эмдиги өйдөги айалгазы керегинде айткан: «Бистин ороондорыстын ортодо колбулар ондолып баштаганын мен жарадып турум. Бис шинжү эдеринен ала ядерный ченелтелерге жетире көп сурактар аайынча куучындажып жөптөжип алдыс. Эки орооннын ортодогы колбуларда ла телекейдин жүрүминде болуп турган керектер аайынча сурактарда блааш-тартыш, жарашпай турганы эмди де көп, же бис ол сурактар аайынча мынан ары тыгыда иштеп, куучындажып жөптөжөргө күүнзеп турганысты угустыс».

Нөкөр Шеварднадзе бойынын куучынында эмдиги өйдө-ги телекейде айалга аайынча Совет Союзтын башкарузынын политиказынын баш ууламжыларын жартап айткан. Президент Буш айткан шүүлтелерге жаан учур берди. Кажы ла албаты бойынын ичкери өзүп баратан жолдорын ла эп-аргаларын бойы талдап таап алар аргалу. Же мында кажы ла албаты башкаланып, бойын туйук чуланга сукпай, өскө албатылардын, телекейдин текши эл-жонынын жилбүлерин аяруга алып, бойынын жолун темдектеер учур-лу деп, министр айтты.

Э. А. Шеварднадзе куучынынын көп нургунын ядерный жуу-жепселдин жеткерине, оны ончо албатылар текши өмөлө-жип, жоголторына учурлады. Бу суракты ядерный жуу-жепсел-дү ле бойларынын жеринде ядерный жуу-жепсел тургузылган ороондордын башчыларынын туштажузында шүүжери керегинде Совет Союзтын башкарузынын адынаг шүүлте-етти. Ол туштажуда ядерный жуу-чак башталар жеткерди астадары жанынаг өткүретен иштер керегинде жөптөжүге кол салар.

Нөк. Шеварднадзе жуучыл-политический биригүлерге кожулбаган госуларстволордын Белградта өткөн конфе-ренциязынын жөптөрүн жаратты. Азиянын, Африканын, Латин Американын ла Европанын 102 госуларствозынын башчылары турушкан бу конференция жараткан жаан учурлу жөптөрдун ортодо телекейде ороондор экономикада өмөлөжип турганын жагырта төзөөр жагы ээжилер тургузары керегинде жөп бар.

Жагы политический шүүлтеле башкарынып турганын ке-релегени — Польшада болуп турган керектер аайынча СССР-дин эмди өткүрип турган политиказы деп, нөк. Шевард-надзе Э. А. айтты. Бу ороондо өткөн выборлордо коммунист-тер жендирткенин, башка-башка партиялар ла политический ийделер турушкан башкаруу төзөлгөн куучындады. КПСС ле Совет башкаруу Польшада төзөлгөн башкаруу жаынаг бир де жаман сананып турганы жок, СССР оныла өмөлөжөр-гө белен. Оног ары совет министр бойынын куучынында айтты: «Өскө албатынын күүн-табына жөпсинетени — эмдиги өйдөги политический жүрүмнин некелтези ле ээжизи. Андый некелтени ле ээжини Совет Союз кыйа баспастан бүдүрип турарда, ненин учун США ла өскө дө кезик ороондор Куба-дагы албатынын талдап алган жүрүмине ле башкарузына жөпсинер күүни жок?».

Америкада промышленностьты ла акча-јөөжөни башкарып тургандардын «Бизнес уих» журналы СССР-дин ле США-нын эмдиги өйдөги колбулары керегинде мынайда бичиди: «Телекейде эн тыг ийделү бу эки орооннын ортодо көп, көп жылдардын туркунына өштөш, жамандаш болгон. Онон эки орооннын эн бийик башчылары туштажарда өткүрө тыг көөрөп, онон ойто сооп турала, жаңы-жаңы ла токыналу куучындажып, јөптөжип ле өмөлөжип баштадылар».

Бистин ороондо тыш јанындагы политика, өскө ороондорло колбулар аайынча жаңы политический орган — СССР-дин Верховный Советинде Телекейлик комитет иштеп баштаган. Верховный Советтин быјылгы жылдагы баштапкы ла экинчи сессияларында бу комитеттин ижи тыш јанындагы колбуларда башкарынатан жаңы шүүлтелер кошты.

СССР-дин Верховный Советинин телекейлик сурактар аайынча Комитеди бу јуукта јаан учурлу жаңы керектерди шүүшти. Олордын ортодо Европада јеткер јок болорун ороондор ло албатылар өмөлөжөрүн јеткилдеери аайынча Хельсинкидеги јуунда турушкан госуларстволордын быјыл январь айда Венада өткөн туштажузында кижинин праволорын јеткилдеери јанынан јөптөжип алганын Совет Союзта бүдүрип турганын шүүшкен.

СССР-дин өскө ороондорло керектеринин Министерствозынын ла госуларствонын өскө дө башкараачы органдарынын башчы ишчилери Комитетте айткан куучындарынан, анайда ок белетелген документтерден көргөндө, кижинин јайымдарын ла праволорын јеткилдеери јанынан иш бистин ороондо тыг ичкери көндүккени билдирет.

КПСС-тин Төс Комитединин Политбюрозы Текши Европанын јуунында турушкан госуларстволордын башчыларынын Венадагы туштажузынын јөптөрине кол салган кийинде тоолу ла күндер өткөн согында ол јөптөжүлерде айдылганын јүрүмде бүдүрер иштер темдектеп, јүрүмде бүдүрзин деп, СССР-дин министерстволорына ла ведомстволорына јакару берген. Совет Союзтын ичбойындагы јүрүминин закондоры ла ээжилери Венадагы туштажуда јөптөшкөнине келиштире јазалды.

Венада эткен туштажуда јөптөжип алганы кижинин јайымдарын ла праволорын јеткилдеерине некелтелерди бийиктетти. Венадагы јөптөжүлерди Күнбадышта кезик ороондор бүдүрип баштаарына бачымдабай да турган болзо, телекейде эл-јоннын көп нургуны бу сурак аайынча Совет

Союкта, бистинг ороондогы керектерге јаан ајару эдип турулар. Андый болуп турганы јарт. Ненинг учун десе, Европада јеткер јок болорын, албатылар ла ороондор өмөлөжөрин јеткилдеери аайынча Хельсинкиде өткөн јуунда турушкан госуларстволордын кижининг јайымдары ла праволоры јанынан Конференция 1991 јылда Совет Союзтынг төс городында — Москвада өдөр деп јөптөшкөн.

Бастыра бу јөптөр лө оморды јүрүмде бүдүрип турганы бистинг ороондо, анайда ок гран ары јанында јангы политический шүүлтеге јангы ийде кожуп туру.

Телекейдинг эмдиги јүрүми аайынча КПСС ле Совет башкару тыш јанында өткүрип турган политика ороондогы јангыртуларга јөмөлтө эдет.

КНР-дин ТӨРТӨН ЖЫЛДЫГЫ

Быжыл 1-кы октябрьда Кыдат Албаты Республика бойынын төртөн жылдыгын темдектеди. 1949 жылда КНР төзөлөрине жетире Китайдын албатызына жайымданары учун көп жылдардын туркунына тартыжарга келишкен. Россияда 1917 жылдагы Октябрь айдагы революциянын жеңүзиле Китайда өскө ороондор бийлегенинен жайымданары ла ороондо демократический республика болоры учун тартыжу элбеген. Бу тартыжудаң улам гражданский жуу башталала, оноң жуулап келген милитаристтерге удурлашкан жууга көчти.

Бу жууда коммунисттерге баштаткан ишкүчиле жаткандар жеңип чыгала, төртөн жыл мынан кайра ишмекчилердин ле крестьяндардын баштапкы государствозын төзөгөн. КНР-дин баштапкы онжылдыгында социализмнин төзөлгөзин бүдүрер амадула ороондо индустриализация өткүрер, деремнеде социалистический жаңыртулар эдер иш өткөн. Ол жылдарда жаңы жүрүмди төзөп бүдүрер жолго турган кыдат албаты Совет Союзтын болужыла баштапкы једимдерге једип алган.

Је онын кийинде промышленностьто «јаан калыштын», деремнеде «албатынын коммуналарын» төзөөринин политиказын өткүрип, республиканын экономиказынын өзүмине тың буудак эткендер. Је орооннын политический жүрүмине ле социально-экономический өзүмине сүреен тың каршуны «культурный революция» јетирген. Андый кереги јок «ченелтелерде» јирме жыл өткөн. Социализмди төзөп бүдүрери, Китайды тың өзүмдү ороон эдип алары јанынан Китайдын Компартиязынын 1956 жылда өткөн сегизинчи съезди јөптөгөн программаны бүдүрер иш үзүлген.

Республиканын жүрүмин ойто социализмнин јолына Китайдын Компартиязынын Төс Комитединин 1978 жылда өткөн Пленумы тургускан. Анда кыдат коммунисттер өткөн јирме жылдагы јастыраларды, олордын шылтактарын ончо јанынан теренжиде шүүп көрөлө, ороонды социализмнин јолында жаңыртатан программа јөптөгөндөр.

Реформаның амадузы — экономикада сондогониң өдүп чыгала, јокту жүрүмди јоголторы, промышленностьты, јурт хозайствоны, науканы ла техниканы, коруланарын јангы једимдер аайынча тözöөри. Реформаның идеяно-политический ууламјызы — социализмниң јолыла өзүп барары, албаты-калыктын демократический башкартузын тургузары, обществоны коммунисттердиң партиязы марксизм-ленинизмниң үредүзи аайынча башкарары. Оны бүгүн кыдат революцияга берингенин керелеген төрт ээжи деп айдыжат.

Сегизенинчи јылдардагы Қитай беженинчи јылдардагы Қитайдан незиле башкаланып јат? Қитайда азыйда КНР тözöлгөн баштапкы јылдарда бололо, эмди барып жүрген совет улус элден озо КНР-де сүреен көп јажыл өзүмдер, агаш өзүп турганын ајарып көргилейт. Јолдордын эки јанына агаштар өскүрген. Јурттардын, городтордын јанында, оромдорында, кырлардын, төгдөрдиги кајуларында көп агаш, јыраалар өзөт. Кажы ла волость, уезд, деревне, предприятие, школ агашты јангыдан отургызатан, өзүп јатканын кичеейтен чоком јакылталу. Анда улус элижип-селижип, акча албастан јайы-кыжыла иштенип јадылар.

Јангы келген кижиниң көзине илинген база бир јангы неме — јолдорло жүрүжери өскөлөнгөни. Эмди Қитайдын јолдорында ла оромдорында кол абралу, тачкалу эмезе барамыстап кош апарып јаткан јойу улус ас учурайт. Көп нургуны кош тарткан автомобильдер, мотоциклдер, велосипедтер. Велосипедтер анчада ла көп. Кирпич коштогон автомобильдер ле прицептү тракторлор анчада ла көп болгоны јарт: бастыра ороондо јаан строительство өдүп јат.

Тойу ла ток курсакту болуп алала, кыдат крестьянин эмди јангы туралу, быжу бек јуртту болорго кичеейип јат. Ончо јерлерде кирпич, черепица, кран јокко колло салгадый темирбетон плиталар эткилейт. Кырларды эдектей той балкаш, сай таш казып алып, черет өртөп турган јерлер көрүнөт. Крестьянинниң жүрүми чек өскөлөнди. Јурт јердеги кажы ла кижиге бүгүн 16 квадратный метр (тура, квартира) келижет — городтогы улустагызынан эки катап көп.

Волостьтордогы ла јурттардагы предприятиелер (анайда Қитайда јербойындагы промышленностьты, транспортты ла садуну адап јадылар) сүреен јаан астамду иштейт.

Шак ла бу предприятиелер 95 миллион кижини ишле јеткилдеди. Јурт јердеги промышленность Қитайда басты-

ра промышленность эдип турган продукциянын 28 процентин берип туру. Гран ары жаар садып турган товарлардын 20 проценти журт жерлерде эдилет. Журт индустрия государствого сегис миллиард доллар кирелте берип јат.

Китайда журтаган улустын тоозы өткөн төртөн жылдын туркунына 540 миллион болгонынан 1 миллиард 100 миллионго јетире көптөди. 1949 жылда орооннын текши продукциязында промышленностьын ла журт хозяйствонын үлүзи 3:7 болгон болзо, эмди 7:3. Өткөн төртөн жылдын туркунына Китайда улустын тоозы эки катап көптөбөгөн болзо, журт хозяйствонын продукциязынын кеми эмдигизинен эки катап көп болор эди.

Партиянын ла башкарунын өткүрип турган реформа кыдат крестьяндардын иштенкейиле бойынын өзүминде тын сондогон деремнени бийик арбынду социалистический журт производство эдип тынытты. Јер үстинде бар кыралардын јүк ле јети проценти келижип турган, је 1,1 миллиард улусту (телекейде бүгүн бар улустын 20 проценти) ороон ачананы јоголтып салды. Реформаны јенүлү өткүрип турганынын шылтуунда журт хозяйствонын продукциязы 1979 жылдан ала токтоду јоктон көптөп келди. Калганчы он жылдын туркунына Китайда аш јуунадып турганы — үч, эт ле хлопок — эки катаптан көптөгөн.

Јурт хозяйстводо иш өскөлөнди. Бастыра ороондо 83 мун суу-буунты јазалган. Сугарылып турган јерлердин кеми 45 миллион гектарга јеткен. 5 миллион гектарга шыдар састар кургадылган. Јердин кыртыжын јарандырып, түжүмин бийиктедери јанынан элбек иштер өткөн.

Јурт хозяйствого керектү техника, удобрение эдери көптөгөн. 1988 жылда журт хозяйстводо јаан ла орто тракторлордын тоозы 860 мун, кичинек тракторлордын тоозы 6 миллионго шыдар болды. 590 мун автомобильдер иштеди. Техника кала кыралап турган јерлер — 38,4 миллион гектар. 1952 жылда кажы ла гектар кырада 0,8 килограмм удобрение тuzаланган болзо, 1988 жылда 228,5 килограмм тuzаланылган.

Мал өскүрер аргалар чик јок тыңыды. Одорлор јаранды. Ороондо журт хозяйствого специалисттер белетеери элбеди. 67 академияда 4,27 миллион кижии бийик үредү алган, алты мун кижии — науканын кандидаттары, 100 кижии — докторлор. Орто специалисттерди 374 техникум белетейт. Олорды 830 мун кижии үренип божотты. Јурт хозяйстводо иш башкарау улусты анылу белетеп јат. Ого үзеери бастыра ороондо бир

миллионног ажыра кижн профтехүредүниг системазында үренет.

Китайда журт хозыястводо шинжү өткүречн 1169 научный учреждение бар, олардо 80 муннан ажыра кижн иштеп жат.

Бүгүн Китайдын журт хозыяствозында продукцияны госсектор, кооперативтер ле крестьяндардын туш билелери эдип жат.

Журт хозыястводо ишти жангырта төзөөрине ле деремнедеги предприятиелерди тыгыдарга город тын болужат.

Эжик ачык болор политика өткүрнп турганынын шылтузында гран ары жаныла колбулар ла өмөлөжөри элбеди. 1988 жылдын учында Китай журт хозыяство жанынан бир канча телекейлик организацияларла өмөлөшкөн. 20 государствонын башкаруларыла өмөлөжөри керегинде жөптөжүлөр бар. 90 ороонло көнү колбулар бар. КНР жангы өзөөчи государстволардын журт хозыяствозын тыгыдарына болужып жат.

КНР-дин журт хозыяствозынын товарный продукциязы көптөгөн. 1988 жылда 394 миллион тонн аш өскүрнп жуунаткан, ол 1949 жылдагызынан 3,5 катап көп; хлопкты 4,2 миллион тонн — 9,5 катап көп; сахарды — 62,4 миллион тонн — 21 катап көп эдип алган. Чочконын, уйдын, койдын эдин 22 миллион тонн алган — 1949 жылдагызынан 9,9 катап көп.

Крестьяндардын жадын-жүрүми жаранды, олардын идеяный ла культурный кеми бийиктеди. 1978 жылдан ала крестьяндардын кирелтези жылдын ла 15 проценттен көптөп келген.

40 жылдын туркунына орооннын журт хозыяствозы түргөн өскөн, крестьяндардын жүрүми жаранган да болзо, же хозыяствозынын төзөлгөзи эмди тургуза уйан. Журт хозыяствозынын төс продукциязы — эт, сүт, аш кижн бажына келижип турганы жанынан телекейдин орто кеминен жабыс. Ого үзеери орооннын башка-башка жерлеринде улус аш-курсакла жеткилделген кеми түней эмес, тын өрөлү-төмөндү.

Китайдын Компартиязынын XIII съезди хозыяствозы тыгыдып баратан ууламжыны жөптөгөн. Ууламжы үч бөлүктү. Баштапкызы — текши национальный кирелтени 1980 жылдагызынан эки катап көптөдөр. Бу задача көп жанынан бүткен. Экинчизи — өдүп жаткан жүсжылдыктын учына жетире кирелтени база үзеери эки катап көптөдөр. Учинчизи — XXI чактын ортозы киреде текши национальный кирелте кижн бажына келижип турганыла тын өзүмдү ороондордын орто кемине једер.

Китай — социализмнин баштапкы тепкижинде турган, сүрөөн көп улусту, ар-бүткөн жөөжөзи байлык эмес, жаңы өзөөчи ороон болуп жат деп, КНР-дин башкараачылары айдып турулар. Бойын аграрный продукцияла жеткилдеерге журт хозяйствону тыгыдары керектү.

Төртөн жыл мынан кайра аграрный ороон болгон Китай бүгүн баштаачы индустриальный госуларстволордын бирүзи боло берди. КНР эмди таш көмүр казып алары ла цемент эдери жанынан телекейде баштапкы жерде, болот кайылтары ла электроэнергия иштеп алары — үчинчи ле төртинчи жерде, нефть казып алары жанынан бежинчи жерде.

Индустрияда андый жаан једимдер албаты-калыктын жадын-јүрүминин кемин бийиктедерине јөмөлтө этти. Оны айыл ичинде тuzаланатан электротехника садуда көптөгөни керелейт. Кийим јунар машиналарды эдип чыгарары жанынан Китай телекейде баштапкы жерге, телевизорлор эдери жанынан Япониянын кийнинде экинчи жерге чыкты.

Реформа өткөн он жыл ол ок өйдө ачык эжиктин политиказын өткүрген он жыл болды. Эмдиги өйдө тыш жанындагы јүрүмнөң башкаланганы кемге де тuzалу болбос.

Китайга эжикти кайра ачары кыйалта јоктон керектү болгон. «Јаан калыштын» ла «культурный революциянын» жылдарында специалисттер үредип белетеер аргалар јок болгон. Инженерди эки жылдын туркунына белетеп болбос. Ачык эжиктин политиказын өткүрери жаңыс ла өскө ороондордын акча-јөөжөзин тuzаланатаны эмес. Ол элден озо жаңы машиналарла иштеп үренери, жаңы технологияны, өскө ороондордо науканын једимдерин бойында тuzаланатаны, ишти төзөп башкарап жаңы эп-сүмеле таныжары.

Ачык эжиктин политиказын өткүрип, Китай гран ары жанынан 48 миллиард доллар акча-јөөжөни бойынын экономиказында тuzаланды. Өскө ороондордын акча-јөөжөзиле эмезе ортоктошконы ажыра 19 мун предприятие иштеп јат. Жаңыс ла Шанхайда андый предприятиелердин тоозы төрт јүске шыдар.

Ачык эжиктин политиказы тuzалу болгонын КНР-дин өскө ороондорло саду-экономический колбулары керелейт. Калганчы он жылдын туркунына Китайдын тыш жанындагы садузы беш катап көптөйлө, 100 миллиард доллардан ашты. Өскө ороондор јаар товарлар аткарып турганыла КНР телекейде одус экинчи жерде болгонынан он төртинчи жерге јетти.

— Эмди Москванын ла Пекиннин ортодо колбулар ондол-

гоныла кожо ачык эжиктин политиказы Совет Союз јанынан база элбеде тузаланылар. Эки орооннын ортодо саду-экономический ле научно-технический колбулар элбеер ле теренжиир — деп, Шаньси провинциянын парткомынын качызы Дун Дзичан «Правда» газеттин корреспондентине айтты. — Јебрен өйлөрдө бистин провинциядан Күнчыгыштын торкозын Күнбадыш јаар тарткан јол башталган. Эмди Синьцзян ла Казахстан өткүре Китайдын ла СССР-дин темир јолдор колболышканы Сары талайда турган Ляньюньган портты Түндүк талайдагы Роттердам портло бирлик јол эдер. Анайда Улу Торко јол ойто орныгып јат — деп, Дунь Дзичан айдат.

Телекейлик колбулар эмди Атлантикадан Тымык тенис јаар көчүп баштаганыла колбой, тогузанынчы јылдарда Европанын Азия јаар ајарузы тынгыр деп, Пекинде шүүп турулар. Мындый айалгада КНР-дин ле Совет Союзтын ортодо колбулар орныгып јаранганы анчада ла јаан учурлу. Шак ла Китай ла Совет Союз Европанын ла Азиянын ортодо, Атлантиканын ла Тымык тенистердин ортодо бастыра колбуларды јеткилдеп, јөмөлтө эдеечи ороондор боло берер.

Н. ТОДОШЕВ

КӨП КЕРЕКТЕР КУЛЬТУРАДАҢ КАМААНДУ

КПСС-тин Төс Комитединин сентябрь айда (1989 ј.) өткөн Пленумы нациялар ортодо колбулар јанынан көп сурактарды терең шүүжип көргөн. Азийгы јылдарга көрө, шүүжү кажы ла нациянын, албатынын социально-политический, исторический, экономический ле культурный айалгазы айрылышпас бирлик айалгада өткөн. Шак оноң улам КПСС-тин Төс Комитединин Пленумын бастыра эл-јон кубултыштын политиказынын јолында јаан учурлу үйе деп көргөн.

Национальный сурак аайынча Пленумда јарадылган партиянын программазы бастыратекши јараду алынып, национальный колбуларда тура берген көп сурактардын аайына чыккадый јаан арга ачып јат.

Је јарадылган јөпти бүдүрерин демократиянын айалгазында, башка-башка бөлүкте иштеп турган албаты-јондо јуук колбулу өткүрер керек деп, М. С. Горбачев ағылап темдектеген. Мыныла колбой јаан задача албаты үредүзинин ишчилеринин — јашөскүримди таскадаачылардын алдында тура берди. Олор материальный ла культурный көп-көп ағылу башкаларын, историко-правовой, нравственный ла экономический айалгаларын ајаруга алып, кажы ла үренчик ағылу шүүлтөлү болорын јеткилдеер учурлу. Бу јенгил керек эмес. Мында кыйалта јоктон албатылардын өдүп келген исторический јолдорын, культурадагы, тилдеги, оос творчестводогы, албатынын искусствозындагы, јандаган јанындагы јанжыгуларды көргүзип тура, албатынын национальный көрүм-шүүлтезин, ичбойындагы көрүм-шүүлтезин, анайда ок ар-бүткеннин јайалтазын, материальный культуразын корулап аларын ајаруга алары керектү.

Мында национальный культураны, историяны, тилди үренер тушта үредүлү заведениелердин, јербойындагы Советтердин национальный биригү јерлердин јандарын элбетпегенче једимге једип алар арга јок деп, КПСС-тин Төс Комитединин Пленумында темдектелген.

Национальный ағылу башкаларла, оныла колбулу культурадагы энчилерле таныжары эн ле элбеде үредүнинг баштапкы алтамдарында, бала школго барардан чик жок озо өткүрилер учурлу. Национальный культурага јилбиркедип, ого тартып алары јангыс ла төрөл тилине, литературазына, историязына үредип-таскадарыла токтобос учурлу. Бу некелтени баштамы класстардан баштайла, јаан класстарга јетире бүдүрер керек. Је үредү јангыс ла национальный ағыланышла туйукталбас учурлу. Јаан класстардагы үренчиктердин үредүзинин культуразы там ла элбеп, олардын көрүм-шүүлтелеринде автономный, союзный республикалардын, текшисоюзный органдардын учуры там ла бийиктеп турар учурлу.

Үредүни анайда үйелеп өткүрери јанынаг ағылап тура, национальный тилдин сурактары керегинде айтпаганча болбос. Бу бүгүнгү күнде эн курч сурактардын бирүзи боло берди. Бу ла јуук өйлөргө јетире бис национальный тилдердин јаранып өзүп турганы керегинде айдып та турган болзобыс, чын керекте онын учуры јабызап калган. Национальный тилди јангыс ла ас-мас улус бойлары ортодо, айыл-јурт ичинде тузаланар боло берген, оосло айдар ла литературный тилдин эп-аргаларынын ортодо келишпестер там ла тынып, төрөл тилин билбес улустын тоозы көптөгөн.

Шак мынаг улам национальный республикалардын ла национально-автономный биригүлерде албатылардын, ол тоодо бистин областьтын төрөл тилин билерине ајару ла килемји ујадаган. Мындай айалгада бойынын төрөл тили учун бичинчилердин, журналисттердин, интеллигенциянын чочып, тал-табыш көдүрип турганы јолду.

Чындап та айтса, ајару жок арткан тил јоголып та калардан маат жок. Андый немени болдыртпаска бар законодательствоны кыйалта јоктон бүдүрер керек. Чокымдап айтса, ССР Союзтын законодательствозынын Төзөлгөлөринин албаты үредүзи аайынча 20-чи статьясында кажы ла үренчик эмезе онын эне-адазы школдо үренерге СССР-дин албатыларынын кандый ла тилин талдап алар аргалу деп айдылган. Бу терең демократиялу закон оок то,көп тө тоолу албатылардын тилдерин түнейлештирип, јербойларында јанда тургандар үренип тургандардын акту күünün ајаруга албай, кандый бир тилди үрензин деген албан јакару беретенин токтодып јат.

Јадын-јүрүм көргүзип турганыла болзо, биске эн јара-

гадыйы национально-орус эмезе орус-национальный эки тилди бойынын күүниле талдап үренгени јараар болгодый. Мынаң көргөндө, кажы ла совет үренчик школдо талдап алган бир тилди үренер учурлу (көп јарымдай ол төрөл эмезе орус тил болот). Мыныла коштой ол СССР-дин албатыларынын база бир тилин үренер аргалу. Талдап алган тилдерле коштой үренчик өскө орооннын бир тилин үренер учурлу.

Бу айтканыс тилдерди үренери јанынан текши ле шүүлте болуп јат. Је айалга эмдиги өйдө уур-күч болуп артканча. Устинен төмөн јакарары ла јүзүн-јүүр ченемелдерден улам албаты-јоннын көп тоолузы бойынын төрөл дө тилин, орус та тилди билбес болуп калган.

Орус калык национальный тилдерди үренери јанынан керектер оног до ујан. Јербойлорында јаткан ук калыктардын тилдери јанынан өскө ук улус үренгедий учебниктер, сөзликтер ле өскөзи де јок.

Бистин ороондо тил јанынан јозок алгадый јерлер көп. Темдектезе, Грузиянын школдорында үредүни јети, вузтарда алты тилле өткүргилеп јат. Анайда, Тбилисиде пединститутта армян ла азербайджан тилдерле, литератураларла эки факультет иштейт, олор школдордогы балдарды «бойынын» тилдериле үредет.

Бистин областьты алар болзо, бистеги пединститутта национальный школдорго алтай тилдин ле литературанын үредүчилерин белетеп турган алтай бөлүк иштейт. Је мында бир тургак бар. Алтай албатынын историязын јартап тура, бис улай ла алтайлар эки јаан бөлүкке — түндүк ле түштүкке бөлинип јат, олордын хозяйственно-экономический јүрүминде, материальный культуразында ла тилинде башкалар бар деп темдектеп јадыс.

Анайда јартап тура, бис бу керекти үредүде ајаруга албай јадыс. Совет јаннын јылдарынын туркунына алтай литературный тил төзөлгөн, је онын төзөлгөзинде түштүк алтайлардын тили јадып јат. Түндүктеги алтайлар эмдиге ле јетире ол тилди јетире ондогылабайт. Онын да учун алтай бөлүктеги студенттер ортодо Турачак, Чой, Майма аймактардан јаш-өскүрим јок. Шак ла бу аймактарда түндүк алтайлар јуртагылап јат. Олорго су алтай тилди, орус тилди чилеп ок, үренерге сүрекеј күч. А кумандылар, тубалар, чалкандар кайда да јуртап јаткан болзо, административно-национальный бөлүкте (региондо) тоозы канча да болзо, угы-төзин

җылытпас, балдарын төрөл тилиле, ол ажыра эмдиги өйдөги алтай тилле үредер аргалу болор учурлу.

Мындый түп-шүүлте эдер арга бар. Жаңыс ла өскө укту балдар орус тилге үренер эмес, је өскө укту калыктын ортодо јаткан орустар јербойындагы калыктын тилин, культуразын билер болзын. Је эмдиги бар программалар да, орто үредүлү школдордын бичиктери де бу некелтелерге келишпей јат. Орус школдордо үренип тургандар СССР-дин өскө албатыларынын литературада, искусстводо једимдерин, јадын-јүрүмин ас билери јарт көрүнет.

Бу јанынан СССР-дин историязы аайынча чыгып турган бичиктерде јаан једикпестер бар. Ол бичиктерде орооннын национальный региондорында јуртаган калыктардын јебренде, орто чактарда, жаңы өйдө јаан учурлу историялык јолдоры калай көрүлген. СССР-дин историязы аайынча бичиктер (анчада ла VII—VIII класстардын) жаңыс ла орус албатынын историязы болуп артканча. Бистин орооннын албатыларынын колбуларына, бой-бойларына салтарын јетирип, культуразын бийиктеткенине ајару ас эдилеп јат. Көп национальностторлу орооннын историязы жаңыс ла ук албатынын өдүп келген јолы ажыра көрүлерде, арткан ук албатылар историянын јолында чек јок болгондый.

Историянын кереес эземин көгүске терең шингидип, эдилеп албаганча, чындык национальный көрүм-шүүлтелү болор арга јок. Је андый терең эзем јок деп, кородоп айдарга келижет. Уренчиктердин, студенттердин көп сабазы бойынын албатызынын историязын билбей турганы консультациялар, эрмек-куучындар, экзамендер өткүрер тушта јарт көрүнет.

Мыныла коштой кезик јашөскүрим историяны јакшы билерис деп күчүркегилейт. Је лаптап көрөр болзо, омордын историялык эземи јүк ле «бойынын» албатызынын историязыла божоп јат. Ол эмдиги өйдө «бойынын» албатызы дегени — јүзүн-башка расалардын, культуралардын, өзүмнин колышканы, бой-бойына салтарын јетиришкенинин салтары деп, омордын угар да күүнү јок.

Андый јастыра шүүлтелерди болдыртпаска, историянын кажы ла үредүчизи школдо албатылардын историязына, төрөл лө телекейлик өзүмнин улу керегинде омордын турушкан историязына үредер керек. Бистин үренчиктер бастыра үйелерде — јербойында, региондо, республикада, союзда, телекейде историяны билеп турар учурлу.

Төрөлинин историязын билгени ажыра национальнй көрүм-шүүлтени көдүрер база бир арга историянын урокто-рында көп жарымдай политико-государственный сурактарды көдүретеннен табынча жайымдалып, национально-культур-ный ла гуманитарный сурактарга ажаруны тыгыдары болуп жат. История национальнй оморкодулу болор деген күүн-тапты Ленинниг айткан шүүлтезиле тазыктырар учурлу.

Научный коммунизмди төзөөчилердин темдектегениле болзо, кажы ла албаты агылу башкалу. Кижиликтин өзү-мине омордын кажызы ла бойынын үлүзин кошкон. Онын да учун национальнй культуралардын колбулары, өзүми ле бой-бойын байгызыжары текши историянын баштапкы жерлеринин бирүзинде, төрөл историяда база баштапкы жерде турар учурлу. Сковороданын, Рудакинин, Саадинин, Купаланын, Шолом Алейхемнин, Чюрленистин, Эрнесакстын, Райнистин, Сарьяннын, Комитастын, Чавчавадзенин, Берлинскийдин ле Добролюбовтын, культура өзүмде текши жарлу өскө дө улустын ады-жолдорун, омордын национальнй ла телекейлик культурага кошкон үлүзин үренчиктер школдогы партада отурардан ала билип турзын. Школдо билип алган материал жаш кижинин жагыс ла текши билгирин, көрүм-шүүлтезин элбедер эмес, же ол өскө ук албатыга, онын национальнй культуразына, жанжыгузын ла жандаган жан-дарын тоор, бойынын күүн-табын айдар аргалу болор.

Бүгүнгү өзүп жаткан жаш үйе жадын-жүрүмге азыйдагы үйелерден чик жок эрте ле эрчимдү кирижип туру. Жашөскү-рим бистин көзиске ле общественнын төс ийдези болуп бара-ды. Ол ийдени бистин алдыста турган задачаларды жеңүлү бүдүрерине чике ууландыраы сүрекей жаан учурлу. Бийик культуралу, бийик интеллигентностьту өмөликте, обществодо бир калык база бирүзине удурлажып чыгары, национальнй өштөш болор аргазы жок. Шак андый культуралу, интелли-гент күүни бийик улус качан да бой-бойына колын удур-берер, бастыра албатыга да, кажы ла кижиге де ырысту жүрүмнин жолун ачар.

Бистин текши керегис, келер өйдөги общественнын жедем-дү бе, шорлу ба болоры кажы ла кижинин көрүм-шүүлтези-нен, онын турумкай күүн-табынан камаанду.

Н. С. МОДОРОВ,

**Горно-Алтайскта пединституттын
доценти**

ГЕРОЙЛОР ТООЗЫНДА БОЛГОН

Илья Матвеевич Попов Горно-Алтайскта (азыйгы Улалуда) журтаган. 1918 жылда ол Совет жан учун тогус тартыжаачыла кожо Шебалин журтта Сатуниннинг акгвардеецтерине аттырткан. Актардын колынан корогондордын бирүзи онын нөкөри, большевик, крестьяндардын ла солдаттардын депутаттарынын Улалудагы Соведин төзөөчи Иван Иванович Некоряков болгон.

Иван Некоряковтын адыла Горно-Алтайскта оромдордын бирүзи адалган. Же И. Поповтын ады-жолы кайда да адалбай, анайда ла ундылып калган.

Илья Матвеевич Улалуга баштапкы телекейлик жуунун алдында Орто Азиядан келген. Ол каан жаныла тартыжары жанынан ченемелдү кижиге болгон. И. М. Попов 17 сентябрьда 1885 жылда Енисейск городто андый ок атту губернияда Ишмекчинин билезинде чыккан. Ол ло онын сыйнына, төрт карындажына огош тушта адазы жок артып, жаштан ала жалданып иштеерге келишкен, жүк ле баштамы школды божоткон. Көп жолдордын белтиринде турган Енисейск ажыра көчкүн улус, политика учун түрмелеткендер өткүлөп турган. Илья олорды ончозын акту бойы көргөн.

1905 жылда Россияда баштапкы революция өткөн өйдө Илья почтада ишке кирип алган. Жокту-жою жүрүмди, кулданшыты өдүп келген жирме жашту жинт революция баштаган ишмекчилердин жанында болгон. Олорло кожо забастовкада турушканы учун Ильяны иштең чыгарып ийгендер. Ол революциялу жылдарда Минусинскте алтын казар приискте немецтердин концессиязында ишмекчи болуп, немец тилди үренип баштаган.

Почтада жинт ишчи Илья Попов ак-чегин, иштеңкейин көргүскен, бийлер оны анылап туратандар. Качан ол база катап ишке кирерге суранарда, бийлер онын «жаш тужындагы кинчегин» таштап, жөпсингендер. Ого үзеери Ильядый бичикчи улус сүрекей керектү болгон.

1911 жылда Ильяны Орто Азияда Ходженд деп городто (эмдиги Самарканд областьта Ленинабад) иштеерге ийгендер. Мында ол темиржолчынын кызы Раиса Михайловна Алексеевала таныжып, айыл-журтту болгылап, үч бала чыдаткандар. Бичикчи келин гимназияны божодоло, Ходжендте кийим көктөөр машина эдеечи «Зингер» деп компанияда иштеген, жербойынын үй улузын кийим көктөөргө үреткен.

Же Илья Поповтын ла онын үйинин башкаруга удурлашту таныштары почтанын башкараачы бийлеринин ичине келишпей турган. Айдарда, 1913 жылдын учы жаар башкару Поповторды почтаны ийтле жетирип турган жер жаар эмезе Сибирьде тайга-туунын ортозында турган Улалуга иштеерге ийер шүүлте эткендер. Сибирьде чыккан-өскөн Илья Улалу жаар барарга жөпсинген. Айла ол Туулу Алтайдын ар-бүткенинин жаражын, байлыгын угуп жүретен.

Мында оны почта-телеграф конторанын жаанына тургускандар. Каа-жаада уездтин города Бийске ле губерниянын төс города Томскко, Алтайда губерния төзөлөрдө Барнаулга барып туратан. Ол жорыкташтарда Попов Сибирдин бу городторындагы большевиктерле колбу тургускан. Каан жаны антарылганын ла Октябрьдын революциязын ол Улалуда уткыган. Черүден жанган большевик күүн-тапту фронтовиктерле туштажып туратан. Онызы жолду керек болгон. Империалистический жуу тушта черүде албатынын эн тада дама уулдары турган. Узак ойгө өткөн канду жууларда ла черүнинг, флоттын большевиктеринин таскадулу иштеринин шылтузында черүде ле флотто революционный ийде-күчтер тазыгып өскөн. Онон улам В. И. Ленин «1917 жылдын октябрь — ноябрь айларына жетире черү жарымдай большевик күүн-тапту боло берген — деп темдектеген. — Онызы жокко бис женип болбос эдис» деп бичиген.

Улалудагы фронтовиктердин ортодо эрчимиле анчада ла Балтикада жуучыл талайчы болгон Иван Некоряков аңыла-нып туратан. Илья Матвеевич Попов шак бу кижиле жуук најылашкан. Фронтовиктер жанарга жетире Улалуда партийный группа төзөлип калган болгон. Онызын 1917 жылдын октябрь айында Барнаулда өткөн Алтайда большевиктердин ле интернационалисттердин баштапкы губернский партийный конференциязы кереледи. Анда Бийсктен барган делегат социал-демократ, меньшевик-интернационалист (согында Кара-Корумнын кижизи) В. Т. Фокин мында айткан: «Советтерде большевиктердин салтары тыгып

туру, партияга кирген улустың тоозы көлтөйт, уездтин журттарында бир канча партийный группалар тӱзӱлгӱн, олардын эн баштапкылары Алтайскийде ле Улалуда тӱзӱлди».

Улу Октябрьдын жаркыны Алтайдын кырларын да жарытты. Совет жан элбеп келеткен табыштарды эн озо телеграфисттер алып турган. Улалудагы почта-телеграфтын конторынын жааны Попов Илья Матвеевич, азыйда реакционный жамылар чылап, ол табыштарды калык-жоннон жажырбай, Улалуның ла коштой журттардын калык-жонына жалтаныш жогынан элбеде таркадып турган. Бу керекте ого жан болушты фронттон келген жуучылдар жетирген.

Иван Иванович Некоряковло кожо ол ӱйлӱрдӱ Улалудагы большевиктердин организациясын башкараарында жуудан келген ӱч солдат болгон. Попов Илья Матвеевич, Суриков Иван Михайлович, Прохоров Василий Григорьевич, Большаков Степан, Звягин Тимофей Федорович ле Е. С. Глазав болгондор. Олор И. И. Некоряковтын квартиразына жуулып, Октябрьский революциянын, Совет жаннын учурын жартагылап тургандар. Мында ол ӱйдӱ баштапкы Совет тудулан.

Же Туулу Алтайдагы Советтер, бастыра Сибирьде чилеп ок, узак ӱйгӱ чыдажып туруп болбогон. 1918 жылдын май айынын учында акчехтер Сибирьдин ле Поволжьедин контрреволюциясына жӱмӱнӱп, тӱймееен кӱдӱргендер. Гражданский жуу башталган. Совет жанга удурлашкан жуу-жеспелдӱ ийдекӱчтер эркидеп, Сибирьде Советтерди антарып ийгендер. Улалуда контрреволюционный антару 1918 жылдын июнь айынын 8-чи кӱнинде болгон. Жендиртеле тӱрмелеткен большевиктердин ортодо И. М. Поповтын ады-жолы баштапкы жерде турган.

1918 жылда акгвардеецтердин жааны штабс-капитан Сатунинге башкарткан бир кезек калжу кӱлӱктер Ондойго келеле, Совет жанга жайылган улусты тӱрмелеп, чыбыктап, аткылап баштаган. Советтин ле «Фронтвиктердин биригӱзинин» члендери ле башкараачылары Петр Елистратов, Силантий Щербаков, Николай Зятков, Андрей Семенов ло ӱскӱлӱри де кыйнаштын ла базыныктын кийнинде Бийсктеги тӱрмеге аткарылган.

14 июльде Сатунин бойынын отрядыла кожо Улалуга киргилеп келгилейле, эн ле озо почта ла телеграфты бийлеп, кӱп улусты тӱрмеге отургыскылаган. Тӱрмелеткендердин ортодо Улалудагы почта-телеграфтын бажында турган

И. М. Попов ло өскөлөри де болгондор. Түрмеде отурган-дарды кыйнап, чыбыктап тургандар. Олорго күнине бир фунт (төрт жүс грамм) калаш ла кайнаткан суу берип тургандар. Жаан удабай түрмеде отургандарга үлдүлү ле мылтыкту 10—12 кирези кыргыз көдөчи эчиткен капитан Сатунин бойы жеткен. Сатунин бойы көп улусты, ол тоодо И. М. Поповты алдыртып алала, ором жаар чыгып турган эки көзнөкти жабып койзын деп жакарган. Оноң Советтердин председателдери болгондорды, Совет жанга жайылгандарды, он кирези кижини ичкери бассын деп жакару берген. Онын ла кийинде чыбыкташ деген неме башталган. Уч-төрт өрүлү эмикле орогон камчыла Советтердин башкараачылары болгондорды ла олардын болушчыларын 25 катап камчылагандар. Поповко ол тушта 20 камчы жедишкен. Кыйнаткандардын бирүзи — Фролов чыбыктадарга жадып береринен мойношкон, же оны албанла жаттыргызала, Сатунин бойы чыбыктаган. Эртезинде он кирези кижини, ол тоодо Поповты, Огдой жаар аткаргандар. Жолой соккылап, арга-күчи чыгып калган улусты Шебалинде аткылап салгандар.

Архивте Илья Матвеевичтиң калганчы күндерде үйине бичиген эки кичинек бичимели арткан. Эш-нөкөрин токунадып ол мынайда бичиген:

«Көөркийим Рая! Мен эзен, су-кадык жүрүм. Кезек ойго 5 күн кирези, мында болорым, оноң божодып ийгилеер, бу черүни таштап ийеле, адарулу пасека жаар барар болорым. Амыр, токуналу ла жүр, кей-кебизин копторго бүтпе. Адаруларды ундыбай жүр. Слердин Илья. 1918 жылда 12 июньде».

Улалуга келген тарый Поповтордын билези почтонын туразынын экинчи этажында жаткан, анда коркышту тапчы болгон. Илья Матвеевич Улалудан 25 беристе Кичү-Карасуунун жаказынаг турачак садып алган. Мында ол ат ла уй, адару туткан. Илья Матвеевич ле онын билези күү угарын сүүйтен, бойы скрипкала, гитарала, чуранала ойноп билетен. Арестовать эдер тушта ол жүк ле 33 жашту болгон.

Олжодо бараткан большевик-революционер жолой өлтүр-тип койорын билип турган. Онын үйине, бала-барказына бичиген бичимелдеринен онызы жап-жарт көрүнөт. Бүгүн бис Туулу Алтайда Совет жангы тургузары учун жана баспай тартышкан геройлордын ады-жолдорун ундыбас учурлубыс. Ой келер, байла, Илья Поповтын да ады-жолы мөңкүлик болуп артып калар деп иженер керек.

ПАХАЕВ С. Я.

БАЖАЛЫКТАР

Продукцияны көптөдөр аргаларды тузаланар	3
Албаты-калыктын жадын-жүрүмин жарандыларына	8
Комсомолдын үредүзи жагырта төзөштин айалгазында	12
Телекейдин жүрүми ле СССР-дин тыш жанындагы политиказы	18
КНР-дин төртөн жылдыгы	24
Көп керектер культурадан камаанду	30
Геройлор тоозында болгон	35

СОДЕРЖАНИЕ

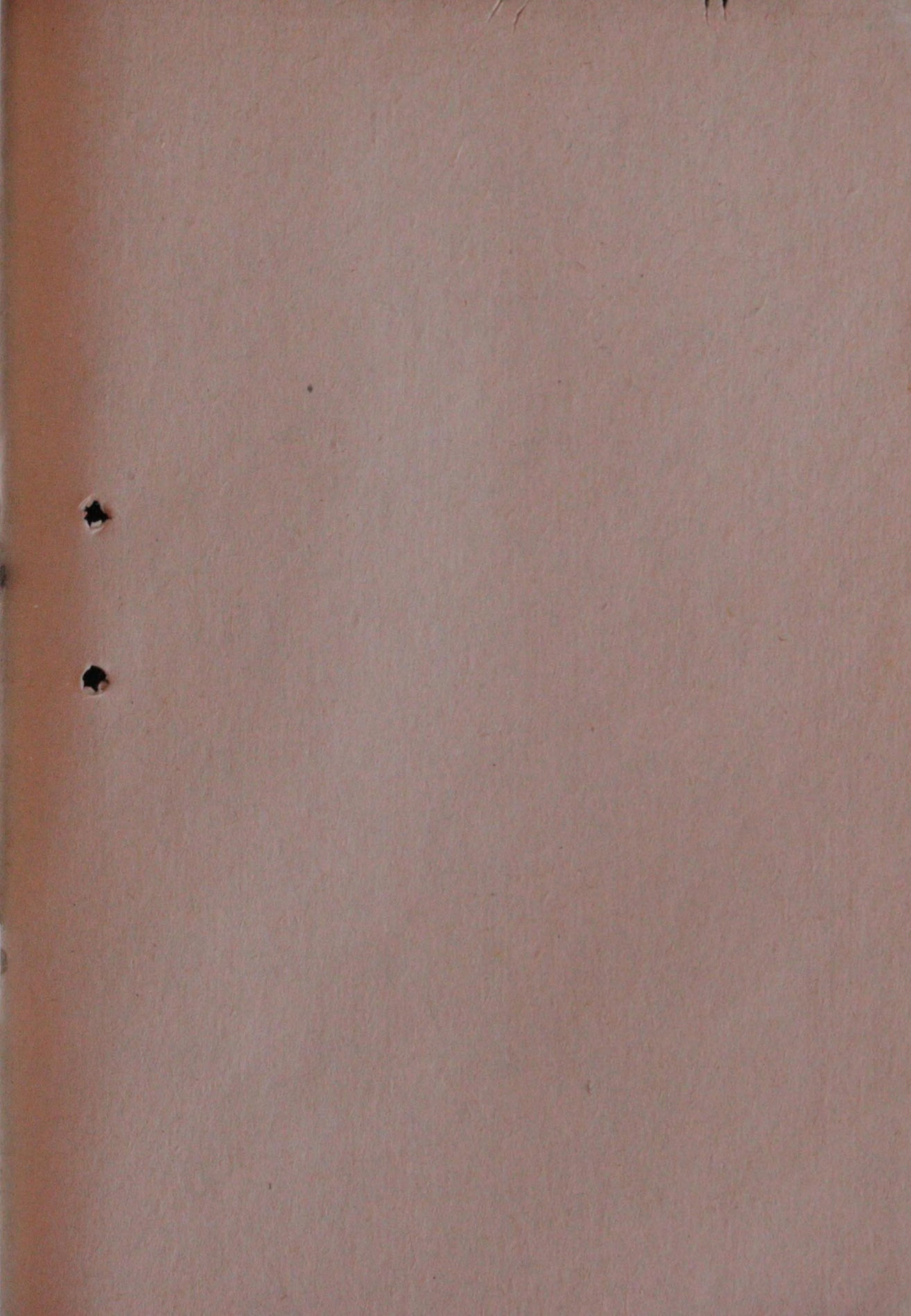
Использование резервов увеличения продукции	3
Улучшать жизненный уровень народа	8
Учеба комсомольцев в эпоху перестройки	12
Мировая жизнь и внешняя политика СССР	18
К 40-летию КНР	24
Многое зависит от культуры	30
Был в числе героев	35

БЛОКНОТ АГИТАТОРА

Редакционная коллегия

Подписано в печать 21.11.89. АН 07614. Формат 60X84 1/16
Усл. п. л. 2,32. Уч.-изд. л. 2,05. Тираж 300 экз. Заказ 4210.
Цена 5 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издатель-
ства, 659700 г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36.
Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 35

5 акча